

Klâsik Liberalizm Nedir?¹

Ralph Raico

Kıdemli Avrupa Tarihi Profesörü | Buffalo State College

Çeviren: Atilla Yayla

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 64, Güz 2011, s. 69-73.

“Klâsik liberalizm” özel mülkiyeti, engelsiz bir piyasa ekonomisini, hukukun hâkimiyetini, din ve basın özgürlüğünün anayasal garantilerini ve serbest ticarete dayanan uluslar arası barışı savunan ideolojiyi anlatmak için kullanılan terimdir. Yaklaşık 1900'lara kadar bu ideoloji yalnızca liberalizm olarak bilindi. Varsıfandırıcı “klâsik vasfı” en azından İngilizce konuşulan ülkelerde (fakat, meselâ, Fransa'da değil) genellikle gereklidir, çünkü liberalizm eşitlikçi hedefler uğruna özel mülkiyete ve piyasaya geniş ölçekli müdahalelerle birleştirilme noktasına gelmiştir. Liberalizmin bu versiyonuna –eğer hâlâ öyle adlandırılabilirse– bazen “sosyal” veya (hatalı şekilde) “modern” yahut “yeni” liberalizm” adı da verilmektedir. Bu yazıda liberalizm kelimesini klâsik türü ifade etmek için kullanacağız.

Temel iddialarının universalist olmasına rağmen liberalizm her şeyden önce belli (*particular*) tarihî şartlardan doğmuş bir doktrin ve hareket olarak anlaşılmalıdır. Bu kültür –Lord Acton'ın en açık şekilde kavradığı gibi– Batıydı, Roma piskoposu ile komünyon içinde (*in communion*) içinde olan veya olmuş olan Avrupa'ydı. Başka bir deyişle, onun menşesinde olan, (E.L. Jones'un ifadesiyle) “Avrupa Mucizesi”ne dönüşen muayyen bir insan toplumdur. Tarihî durumlar (şartlar-*circumstances*) Prta Çağlardan tevarüs edilen özgürlükçü kurum ve değerlerin 16. ve 17. Yüzyıllar'ın mutlakiyetçi devletinin istekleriyle (iddialarıyla) karşılaşmasıydı (çatışmasıydı-*confrontation*).

1 “What Is Classical Liberalism?”, <http://mises.org/daily/4596> (erşim:20.01.2011).

Hollandalıların İspanyol Habsburgların mutlakiyetçiliğine karşı mücadelesinden şu temel liberal özellikleri yansıtan bir politik yapı doğdu: Mülkiyet haklarına sıkı bağlılığı bilhassa kapsayan hukukun hâkimiyeti; *de facto* dini tolerans; hayli geniş ifade özgürlüğü; iktidarı sıkı şekilde sınırlanmış bir merkezî devlet. Hollanda tecrübesinin şaşırtıcı başarısı Avrupa sosyal düşüncesinde ve, tedricen, siyasî pratiğinde bir “ders etkisi” (*demonstration effect*) meydana getirdi. Bu daha sonraki İngiltere örneği için daha da doğrudur. Liberalizmin tarihi boyunca, teori ve sosyal realite karşılıklı birbirini etkiledi; teori pratiğin gözlemlenmesi yoluyla teşvik edildi ve rafine hale getirildi, pratiği reforme etme teşebbüslerine daha doğru (güncel) teoriye referansla girildi.

17. Asır’ın İngiliz anayasal mücadelelerinde bir dizi birey ve grup önemli liberal özellikler sergiledi. Ancak, bunlardan biri, Avrupa tarihinde ilk teşhis edilebilir liberal parti olarak göze çarpar: *Levellers* (Düzleyiciler). John Lilburne ve Richard Overton tarafından öncülük edilen bu orta-sınıf radikalleri hareketi serbest ticaret ve devlet tekellerinin sona erdirilmesini, kilise devlet ayrılığını, halkın (popüler) temsilini ve parlamenter otoriteye bile sıkı sınırlar getirilmesini talep etti. Bireyin kendisinin sâhibi olmasıyla başlayan mülkiyet üzerindeki vurgulamaları ve devlet iktidarına husumetleri *Levellers*’ın presosyalist *Dippers*’la (kazıcılar) karıştırılmasının yalnızca düşman propagandası olduğunu gösterir. Zamanlarındaki başarısızlıklara rağmen, *Levellers*, o zamandan beri İngilizce-konuşan halkların siyasetinin bir özelliği olan bir orta-sınıf radikal liberalizminin prototipini teşekkül ettirdi. Yüzyılın sonraki zamanlarında John Locke –topluca “mülkiyet” adını verdiği hayat, hürriyet, mülkiyet doğal hakları doktrinini, 18. Asır’ın Gerçek Whigleri yoluyla Amerikan Devrimi nesline intikal ettirilecek biçimde geliştirdi.

Amerika model liberal ülke ve İngiltere’den sonra dünyaya liberalizmin tim-sali oldu. Avrupalı gözlemcilerin dehşet içinde farkına vardığı gibi, 19. Yüzyıl’ın büyük bölümü boyunca, birçok bakımdan, devletin güçlkle farkına varılacak bir ülkeydi. Radikal liberal fikirler Jeffersoncular, Jacksoncular, köleliği ilgacılar ve geç 19. Asır anti-emperyalistleri gibi gruplar tarafından ifade edildi ve uygulandı.

Mamafih, 20. Asır’ın epey ileri dönemlerine kadar, en önemli liberal teori Avrupa’da geliştirilmeye devam etti. Bir dönüm noktası (*landmark*) İskoç Aydınlanması filozoflarının, özellikle David Hume, Adam Smith, Adam Ferguson ve Dugald Stewart’ın eserleriydi. Bu filozoflar (Ronald Hamowy’nin özetlemesiyle) karmaşık sosyal yapıların orijini yönetici (*directing*) bir aklın varlığını ileri sürme ihtiyacı olmaksızın” izah (ifade) eden bir analiz geliştirdiler. Kendiliğinden doğan düzen İskoç teorisi esas itibariyle kendi kendisini üreten ve kendi kendisini regüle eden sivil toplum modeline hayatî bir katkıydı, ki bu model yalnızca devletin bireyin haklarca korunan alanına şiddete dayalı ihlâlere karşı savunmak için devlet eylemini gerektirdi. Dugald Stewart’ın *Biographical Memoir of Adam Smith* (1811) adlı eserinde ifade ettiği gibi, “Bir ülkeyi en düşük barbarlık seviyesinden en yük-

sek zenginlik seviyesine taşımak için, barış, kolay vergiler ve makul bir adâlet iradesinden başka bir şey gerekmez; gerisi şeylerin doğal akışı tarafından meydana getirilir". Fizyokratik formül *Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui-même* ("Dünya kendi kendine çalışır" (yürür)) formülü hem liberal programı hem de oan dayana sosyal felsefeyi ima eder. Kendiliğinden doğan düzen teorisi daha sonraki liberal düşünürler, bilhassa 19. Yüzyıl'da Herbert Spencer ile Carl Menger ve 20. Yüzyıl'da F. A. Hayek ile Michael Polanyi tarafından daha da geliştirildi.

Liberallerle bazı önemli bakımlardan liberalizme yakın duran Burkeci ve diğer muhafazakârlar arasındaki bir tartışma bu merkezî liberal kavramla ilişkilidir. Liberaller tipik olarak en geniş anlamda piyasanın –gönüllü mübadeleler ağının– onun devamına faydalı bir kurumlar ve tarzlar (*mores*) üretmesini beklerken muhafazakârlar sadece hayat, hürriyet ve mülkiyetin ötesine geçen vazgeçilmez destekler, bilhassa dine devlet desteği dâhil, devlet tarafından sağlanmalıdır. Endüstrileşmenin başlamasıyla liberalizmle muhafazakârlık arasında bir ana çatışma alanı ortaya çıktı. Muhafazakâr elitler ve onların sözcüleri, özellikle Britanya'da, genellikle artan sınıfların ve *non-conformist* muhalefetin liberal armasını lekelemek için erken endüstrileşmenin şartlarını istismar etti. Tarihî açıdan, açıktır ki, Endüstriyel devrim olarak bilinen şey Avrupa'nın (ve Amerika'nın), başka türlü baş edilmeyecek nüfus patlamasına çözüm bulma yoluuydu. Bazı muhafazakârlar piyasa düzeninin onun iddia edilen materyalizmine, ruhsuzluğuna ve anarşisine dayalı bir eleştirisini yaptı.

Liberaller muhafazakârlığı militarizm ve emperyalizmle birleştirdiği ölçüde bir başka çatışma kaynağı doğdu. Whigci liberalizmin liberal hedefler için bir kanadı (nefsi müdafaanın ötesine geçen savaflara karşı olmamasına ve millî birleşme savaflarının kurala önemli bir istisna teşkil etmesine rağmen liberalizm genel olarak barış davasıyla birleşti. Savaş karşıtı ve emperyalizm karşıtı liberalizmin ideal tipi Manchester Okulu ve onun liderleri Richard Cobden ile John Bright tarafından geliştirildi. Özellikle Cobden devletin savaşa yol açan motivasyonlarının ve dolaplarının sofistike bir teorisini geliştirdi. Manchester Okulu mensupları tarafından teklif edilen çare uluslar arası serbest ticaretti. Bu fikirleri geliştiren Frederic Bastiat Kıta'da ve sonra ABD'de belli bir destek bulan bilhassa saf tür bir liberalizm önerdi.

Liberalizmin takipçileri her zaman tutarlı değildi. Bu diğerlerini teşvik etmek için devlete döndüklerinde ortaya çıkan durumdu. Meselâ, Fransa'da liberaller, Directory döneminde sekülerizmi teşvik etmek için devletin fonladığı okulları ve kurumları kullandı ve Üçüncü Cumhuriyet boyunca, Bismarck'ın Almanyası'nda (liberaller) Katolik Kilisesi'ne karşı *Kulturkampf*1 hücumu geçirirken, antiklerikal yaşamayı destekledi. Mamafih, liberal ilkeleri çığneme olarak görülebilir ve gerçekte liberalizm anlayışlarında en tutarlı ve doktriner olduğu kabul edilenler onlardan sakınmıştır.

Liberalizmle anti-devletçi muhafazakârlık arasında olası bir uzlaşma temeli Fransız devrimi ve Napolyon tecrübesinden sonra belirdi. Onun en iyi temsilcisi, olgun liberalizmin temsili figürü olarak görülebilecek olan Benjamin Constant'tı. Demokratik kitlelerin manipülasyonuna dayanan sınırsız devlet gücünün yarattığı yeni tehlikelerle karşılaşan Constant, nerede bulunabilirse, sosyal tamponlar ve ideolojik müttefikler aradı. Dinî inanç, mahallîlik (*localism*), ve insanların gönüllülüğe dayanan gelenekleri devlete karşı gücün kaynakları olarak görüldü. Sonraki nesilde Alexis de Tocqueville Constant'ın bu yaklaşımını geliştirdi, yükselen kadir-î mutlak, bürokratik devletin büyük analizcisi ve muhalifi oldu.

İngilizce konuşulan ülkelerde anti-devletçi muhafazakârların düşmanlığı (hasımlığı) liberalizmin tarihinde Bentham'ın ve Felsefî Radikallerin rolüne bir aşırı vurgulama tarafından şiddetlendirildi. J. S. Mill'in *On Liberty* (Hürriyet Üstüne) [1859] adlı eseri, bireyi ve bireyin özgürlüğünü devletle olduğu kadar "toplum"la da ilişkilendirerek (*counterposing*) liberal düşüncenin merkezî çizgisinden fiilen saptı. Meselâ, ondan önceki Wilhelm von Humboldt ve Constant'ın liberalizmi, gönüllü ara yapıları bireysel davranışın doğal sonucu olarak görür ve devletin büyümesinin önüne çekilen bariyerler olarak hoşnutlukla karşılarken, -meselâ, *On Liberty* adlı eserinde (bir) Cizvit'in kendi düzeninin "kölesi" olduğu yolundaki ifadesinde olduğu gibi- Mill bireyi kendiliğinden türemiş sosyal geleneğe ve serbestçe kabul edilmiş otoriteye her bağdan kurtarmayı hedefledi.

Klâsik liberalizmin en kuvvetli şekilde muhalefet ettiği sosyalist devletti. Meselâ, Avusturyalı-Amerikalı Ludwig von Mises rasyonel merkezî planlamanın imkânsızlığını ispatladı. Elli yıldan fazla verimli şekilde çalışan Mises, liberal teoriyi, onun sönmesinden onlarca yıl sonra yeniden ifade etti ve liberal ideolojinin 20. Yüzyıl'daki en bilinen sözcüsü oldu. Mises'in ciddi şekilde etkilediği çok sayıdaki öğrencilerinden biri, Murray N. Rothbard'dı. Rothbard bir bireyci anarşizm veya "anarko kapitalizm" üretmek için Avusturya İktisat Okulu ekonomik teorisini doğal haklar teorisine birleştirdi. Sivil toplumun alanını devletin sönmümlendiği yere kadar uzatarak, Rothbard'ın görüşü otantik liberalizmin *limiting case*'i olarak belirir.

Klâsik liberalizm genellikle 1900'lar civarında klâsik liberalizmin içinden çıktığı varsayılan bir *yeni sosyal liberalizm* ile zıtlştırılır. Fakat sosyal liberalizm toplumun kendi kendini regüle edici kapasitesini inkâr etme anlamında adaşında temelden sapar. Sosyal liberalizmde devlet sosyal dengesizliği gittikçe sayısı artan dallarda-yollarda gidermeye davet edilir. Onun, yalnızca araçları tâdil ederek, bireysel özgürlük amacını korumaya niyetlendiği açıklaması klâsik liberallere pek doğru görünmez -bunun çoğu sosyalizm türü için de iddia edilebilir. Gerçekte, sosyal liberalizm, revizyonist sosyalizmden, teorik ve pratik olarak güçlükle ayrıştırılabilir. Dahası, bu düşünce okulunun, klâsik liberalizmden -meselâ, emek piyasasında sözleşme özgürlüğünün sözde sahtekârlığı keşfedildiği zaman- 19

Yüzyıl başlarında çıkmadığı ileri sürülebilir. Sosyal liberalizm Sismondi'nin zamanından beri tam olarak gelişmiş olarak vardı ve onun unsurları (refahçılık) Concorcet ve Thomas Paine gibi büyük klâsik liberal yazarlarda bile bulunabilir.

Klâsik-sosyalist projenin sona ermesinden sonra, klâsik liberaller ve anti-devletçi muhafazakârlar artık sivil toplumun büyük muhasımı olarak duranın çağdaş sosyal liberalizm olduğunda hemfikir olabilir. Klâsik liberallerin politik meşguliyeti, mecburen, dünyayı Macaulay'ın "herkesi-her şeyi yutan devlet" dediği şeye doğru sürükleyen akıma karşı mücadele etmektir -bu devlet Constant, Tocquerville ve Herbert Spencer kadar Burke'ü de korkutan kâbustu. Eski tartışmalar gitgide anlamsızlaştıkça, liberaller ve anti-devletçi muhafazakârlar atalarının anladığından daha çok ortak noktaları olduğunu keşfedebilir.